

Guia per descobrir algun dia la Roma més nostrada

Autor: Xavier Aliaga

Data de publicació: 15-06-2021

El gener passat, abans que caiguera sobre els nostres caps la pandèmia, el geògraf Josep Vicent Boira publicava ‘Roma i nosaltres’ (Pòrtic), una mena de guia per sondar, com figura en el subtítol ‘La presència de valencians, catalans, balears i aragonesos a la Ciutat Eterna’. Tot just ara, quan la COVID-19 ens colpeja brutalment, esbudellem aquest curiós volum, amb l’esperança que, quan tot acabe, podrem veure (o tornar a veure) Roma amb una mirada renovada. Com a petit homenatge.

Foto de portada: panoràmica de Roma

No cal haver viscut a Roma per sentir una estranya sensació de familiaritat i connexió amb la ciutat quan la visites. Costa sentir-se estrany entre els seus carrers, places i monuments, més quan sabem que la ciutat va ser l’epicentre de la rica història borgiana. Fins i tot així, els lectors del llibre de Josep Vicent Boira, Roma i nosaltres, no tornaran a veure la ciutat amb els mateixos ulls. El volum posa l’accent en una insospitable, per amagada, xarxa de connexions.

Com explica Antoni Puigverd al pròleg, “d’una banda, ha estat escombrada pels vents desmemoriats de la història i, de l’altra, ha estat reassumida per la història d’Espanya amb la típica mirada reduccionista: allò que va ser, de fet, influència, presència o demostració de força i d’empenta valenciana, aragonesa, mallorquina o catalana passa a ser descrit com a expressió d’una espanyolitat genèrica. Una espanyolitat tradicionalment identificada amb la llengua i l’empenta de Castella”. Uns vincles, adverteix Puigverd, significativament intensos pel que fa als valencians i als paral·lelismes entre Roma i València. Allò que Joan Fuster explicava dient que “València fou la ciutat més italiana de fora d’Itàlia”.

Aquest geògraf i gestor —actualment és delegat del Govern estatal per al desenvolupament del corredor mediterrani— anota en el preludi alguns malentesos històrics que reforcen aquella idea expressada en el pròleg. Així, recupera l’anècdota protagonitzada per l’exreina d’Espanya Victòria Eugènia, esposa d’Alfons XIII, la qual pensava que el seu

marit, mort en l'exili, havia estat soterrat "junto a dos papas españoles: Inocencio III y Alejandro VI". En realitat, el primer era Calixte III. Si aquest tipus de desconeixement abastava als únics dos papes del que ara és l'Estat espanyol, ens podem imaginar tota la resta. Mancances que arriben fins a l'actualitat: l'autor referencia un volum del 2006 publicat pel Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) que rastreja la presència hispànica a Roma i fa al·lusió a Juan de Pareja, Juan de Córdoba o Miguel de Cervantes, entre d'altres. "Cap esment de les quatre barres d'Aragó, ni dels Borja, ni dels reis nostrats, ni dels Vic...", es lamenta Boira. Un despropòsit que obvia la forta vinculació a la també anomenada confederació catalanoaragonesa, la ruta comercial València-Roma i tants altres fets històrics.

L'autor de Roma i nosaltres recorda totes aquestes circumstàncies que els lectors encuriosits trobaran ampliades al llibre. I fa una reivindicació en clau de projecció en el present d'aquella realitat de l'Euroregió de l'Arc Mediterrani (EURAM), que partia d'un assaig del mateix Boira que li va valdre, el 2002, el Premi Joan Fuster d'Assaig dels Octubre. Hi ha més fils polítics deixats caure en el preludi, a mode de context, però Boira adverteix que el seu no és un volum polític, sinó "una guia fortament sentimental, sentidament passional". Una brúixola stendhaliana del viatger modern, en referència al cèlebre *Passejos per Roma* de Stendhal, abundantment invocat en el llibre.

Una guia que té com a "font principal" dos volums que el valencià Elies Tormo (Albaida, 1989-Madrid, 1957) va publicar el 1942 amb el títol *Monumentos de españoles en Roma y de portugueses e hispano-americanos*, obra promoguda pel Ministeri d'Afers Estrangers de l'època amb una clara orientació imperialista. Tormo era un home conservador, afí a la causa, però Boira explica que tenia punts de vista particulars sobre determinades coses, com ara haver proposat a Franco fer Barcelona capital de l'Estat per posar fi al "problema catalán".

Com és sabut, Tormo no va tenir èxit amb aquella pretensió, però Boira va descobrir gran quantitat d'informació per al seu propòsit en els dos volums referits adés.

Piazza Navona

D'església en església

Boira estructura la seua guia en dues parts. La primera està dedicada a esglésies i grans monuments, i arrenca amb la molt coneguda església de Santa Maria del Popolo, que ens condueix a la primera petjada borgiana, el lloc on tenia la capella el cardenal Roderic de Borja, futur Alexandre VI. Es tractava d'una capella predilecta de la família, en la qual reposaven les restes d'un bon grapat de familiars. Sense eixir d'aquesta església, trobem també el sepulcre del cardenal valencià Joan de Castro, mort a Roma el 1506; el sepulcre d'un valencià que va ser bisbe de Salern, Pere Guillem Roca, o la lauda sepulcral d'un mallorquí anònim, Bernat Pau, mort a 25 anys. Un seguit de connexions que trobarem en moltes esglésies.

Plaça do Popolo

De vegades, la relació és col·lateral però curiosa: a la basílica de San Giovanni in Laterano hi ha la tomba de Marie-Anne La Trémoille, més coneguda com a princesa dels Ursins, l'àvia de Felip V, fil que Boira aprofita per contar la infausta història que té a veure amb nosaltres. Més propera és la relació amb la llosa sepulcral de Mateu Pasqual, un altre personatge ignot docte en llengües bíbliques. A la Ciutat Eterna hi havia espai, lògicament, per a aquesta mena d'estudiosos.

Més transcendent és el fet que en el claustre hi ha una taula amb inscripcions heràldiques de nobles de la Corona d'Aragó, fet que l'autor atribueix a la intervenció militar en defensa del papat el 1445. La interpretació de Tormo havia estat la d'una ambaixada per visitar Calixt III o l'embrió d'una croada per lluitar contra els turcs.

Mentrestant, a Santa Maria sopra Minerva, hi ha una capella dedicada a un sant valencià, Lluís Beltran (1526-1581), un personatge amb una història fascinant, missioner i protector dels indígenes contra les injustícies. Resumit així potser no sona impressionant, però val a dir que el personatge és el patró de Colòmbia. I dona el seu nom a un dels barris populars de València, la Font de Sant Lluís. Tampoc no falta l'habitual tomba cardenalícia, en aquest cas la del valencià Pere Ferris.

Altrament, els estudiosos dels jesuïtes poden visitar Il Gesù, un projecte de sant Francesc de Borja que també és el lloc

de descans de l'aragonès Josep Pignatelli, ni més ni menys que el segon refundador de l'ordre. Aquest important personatge de la història del catolicisme, nascut a Saragossa, va morir el 1811 abans d'haver ajudat a restaurar la Companyia de Jesús, quatre anys després. Per al pare Miquel Batllori, un dels nostres més destacats romans, Pignatelli era "un nou sant Francesc de Borja".

Per tot Roma trobem històries rellevants. Sant'Adriano, al Fòrum Romà, va ser el temple principal dels mercedaris, l'Orde Reial i Militar de la Nostra Senyora de la Mercè de la Redempció dels Captius. Aquest orde el va fundar sant Pere Nolasc el 1218, a Barcelona, amb el patrocini del rei Jaume I i del bisbe Berenguer II de Palou.

Al costat dels fets històrics trobarem també petjades artístiques, com ara en Santa Maria in Aracoeli, en la qual hi ha un quatre de sant Pasqual Bailón, obra de Vicent Vitòria, sacerdot (va ser canonge de Xàtiva), artista i erudit nascut a Dénia el 1650, de pare italià. A Santa Maria Maggiore, una important basílica, el llegat té a veure amb l'impuls al recinte de la família Borja. Com a testimoni, al sostre hi ha els tres escuts d'Alexandre VI i els dos de Calixt III, que donen peu a un interessant debat historiogràfic que excedeix el nostre espai. Ací també trobarem una referència a un altre personatge de recorregut vital dens, el mallorquí Antoni Despuig i Dameto. Nascut a Palma del 1745, va ser canonge de la catedral de Mallorca, viatger i un dels impulsors de la Societat Econòmica d'Amics del País a Palma, a més d'un destacat col·leccionista d'estàtues i marbres antics. La història del seu llegat és un dels atractius lectors de Roma i nosaltres.

El llibre, en tot cas, és un festival per als interessats en la trajectòria borgiana, molt present a la Salita dei Borgia (en realitat una escala que comunica Via Cavour amb Via delle Sette Sale) o en la basílica de Sant Pere i el seu entorn. I no sols dels Borja: en els fonaments del vell Vaticà, antic a la basílica actual, hi havia un tabernacle on es veneraven les relíquies de sant Vicent Ferrer i sant Vicent màrtir.

A més, a les grutes vaticanes hi havia el sepulcre original de Calixt III, però s'han conservat alguns dels epitafis redactats per poetes en el moment de la mort. "Cap d'ells no recorda, però, una aportació del papa valencià a la litúrgia catòlica universal: la pregària de l'àngelus", protesta Boira. Aquest sepulcre fou destruït. Hi ha petjades molt més visibles, com ara la Torre Borgia, la Porta di San Pietro (amb una inscripció dedicada als papes valencians) o l'Appartamento Borgia, sis estances del Palau Apostòlic del Vaticà. En aquest espai tenia lloc la vida quotidiana de la família Borja, decorada amb el pintor favorit de Roderic de Borja, Bernardino di Betto, anomenat Pinturicchio.

Cal afegir que, durant la restauració de les estances, encetada el 1889, es va decidir pavimentar les sales amb ceràmica que recorda la valenciana dels segles XV i XVI. Conta Tormo que Manuel González Martí (la figura que dona nom al museu valencià dedicat a la ceràmica i les arts sumptuàries) va visitar entre 1912 i 1913 les estances i va trobar entre el nou paviment restes ceràmiques inequívocament valencianes.

Tormo també detectava presència artística nostrada a la Pinacoteca Vaticana: en el retrat d'un cavaller anònim veia la mà d'Alfons Sanxes-Coello i de Moia, nascut a Benifairó de les Valls (Camp de Morvedre), mentre que l'obra San Girolamo penitente l'atribueix al xatí Josep de Ribera, extrem barallat amb cautela pel museu.

Menys estètica és la història dels Borja relacionada amb el Castel Sant'Angelo, un monument romà restaurat per Alexandre VI, reforçat i adequat per a un ús militar, en aquest cas defensiu. Una història curiosa és que Cèsar Borja, fill del papa, va escriure Leonardo da Vinci, el 1502, per incorporar-lo com a enginyer militar. El llegat és encara visible: desenes d'escuts del papa foren picats, però roman visible en el castell un escut borgià amb el lema: "ALEXANDER VI PONT. MAX. INSTAURAVIT AN. SAL. MCCCCLXXXV".

Passejant (encara més) per Roma

Juntament amb les visites, diguem-ne estàtiques, la guia proposa una certa ortodòxia en traçar diverses passejades per la ciutat, sempre resseguint l'empenta dels personatges il·lustres dels nostres territoris. Com el vigatà mossèn Eduard Junyent i Subirà, un personatge molt relacionat amb la basílica San Clemente al Laterano, en la qual va dur a terme tasques d'excavació. Caminades per descobrir inscripcions, com la que hi ha a la Piazza della Suburra, dedicada a Alexandre VI, o per conèixer la Via Mariano Fortuny, dedicada al pintor de Reus. Aquest fil el podeu enllaçar amb el quadre El taller de Marià Fortuny a Roma, dipositat al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC). Un artista estimat a la Ciutat Eterna, la mort del qual va commoure i impactar els romans. Itineraris per esglésies com Santa Maria della Concezione dei Cappuccini, on trobarem la tomba de fra Doménec d'Ontinyent, mort el 1782, un personatge rellevant: canonge de la catedral de Barcelona o bisbe d'Àvila, entre d'altres. Tot i que tampoc no caldria deixar fora d'aquesta síntesi les connexions amb la celeberrima Piazza Navona, un espai que, segons els estudiosos Ximo Company i Felipe

Garín, deu part del seu encant a Alexandre VI, qui la va fer el centre de la vida cultural romana de la seua època. Històries com la de Vanozza Cattanei, amant de Roderic de Borja i mare d'alguns dels seus fills, de qui trobaren una làpida funerària a la basílica San Marco Evangelista al Campidoglio.

Aquest record ens du a un únic apunt esportiu, entre tant de pes eclesiàstic: la Piazza della Pilotta, denominació que té el seu origen en el joc a llargues (no en frontó), amb el qual s'entretienien els joves valencians de la cort dels Borja. I així, un grapat de detalls més.

En el preludi, Boira recorda que Joan Francesc Mira es definia com “un valencià d'Itàlia”. I arran d'aquesta especial relació, l'autor de Roma i nosaltres expressava el desig que “el lector, siga d'on siga, pugui també, en acabar aquest llibre, evocar amb la mateixa intensitat una relació especial i específica, privilegiada, que ens fa ser, amb una certa justícia històrica, part d'aquell poble romà”. Que siga així. I que arribe aviat el dia per mirar la ciutat amb els ulls de Boira.

Per Xavier Aliaga

Publicat el 6 d'abril de 2020

<https://www.eltemps.cat/article/9854/guia-per-descobrir->